

„Az Isten végzetével nem szállunk perbe” Ungvár 1918–1920

Az első világháború lezárása utáni gondok-bajok között szinte észrevétlenül zajlott le a hatalomváltás Ungváron. **Fedinec Csilla** korabeli dokumentumok és sajtóhírek alapján mutatja be a csehszlovák csapatok bevonulásának előzményeit és következményeit

UNGVÁRRÓL, AZ egykori Magyarország keleti végéről Krúdy Gyula 1919-ben így emlékezett meg: „Ahol a Tisza ered, a máramarosi só terem, ahol a legzordabb a Kárpát, hosszú, alig elviselhető a tél, asszú nyár sovány keblű földet fonnyaszt, medve bög a rengetegben és közel az országhatárhoz fénylő kis város, egy másik kis Budapest csillogtatja lámpásait, Ungvár nézegeti magát az Ung folyóban.” Szépírói, romantikus túlzások ezek, mégis jól szemléltetik a korszak közíróinak Ungvár-, illetve Kárpátalja-szemléletét.

A csehszlovák állam azonnal hozzálátott Ungvár nemzetivé tételéhez. A főter közepére Masaryk szobra került

A helybeli újságok korabeli tudósítása szerint 1918 ősze szokatlanul meleg időjárást hozott. Ungváron a fák újrárgyét és virágot bontottak. A lakosság súlyos teherként élte meg az elhúzódozó háború következményeit, főleg az ellátási gondokat. Az élelmiszerekből fejadagok voltak, a cukor nagy részét „Galíciából csempézik”, kevés volt a zsír, az „aratási szalonna”, a „hadikáv”, a mosószer stb.; a görög katolikus polgári leányiskolában és tanítóképző-

ben, „tekintettel az internátus élelmezési nehézségeire”, a tanévkezdést is el kellett halasztani. Faluhelyen próbálkoztak a dohánytermesztéssel, de ezt, mint törvénytelen vállalkozást, a pénzügyőrség szigorúan büntette. Sérelmes volt az is, hogy a hatóságok egy új rendelettel betiltották a házilagos „kisüstön való főzést”. Az embereket leginkább a halálos áldozatokat követelő „spanyoljárvány” nyomasztotta, október elején emiatt a város összes iskolájában tanítási szünetet rendeltek el. A *Határszéli Újság* elővette a világháború miatt elaltatott kérdést a közigazgatás átszervezéséről, és Ung megye megnagyobbításáról ábrándozott, azzal a konklúzióval, hogy „készületlenül ne találjon benünket az új reform, mert ha nem emeljük fel szavunkat, hanem hallgatunk, elmúlik felettünk a közigazgatási reform is anélkül, hogy régi vágyunk, aspirációnk a területi növekedést illetőleg megvalósulna”.

Októberben kiderült, hogy Magyarország elvesztette a háborút. Ekkor azonban ez még nem tűnt tragikus végzetnek. „Az Isten végzetével nem szállunk perbe” – írta a *Határszéli Újság*. A nyugalmat azonban hamarosan nagy felbolydulás váltotta fel. Budapesten október 30-án vonult ki a tömeg az utcára. Ennek híre másnapra ért Ungvárra. „A katonák letépték sapkarózsáikat, azt akarván jelezni, hogy megszűntek katonák lenni. A hazatérés öröme azonban sokaknál tobzódássá fajult, sőt éjjel kirabolták a katonai anyaggyűjtő állomás egy részét is (ruhák, lábbelik). A rend teljesen felbomlott volna, de estére megalakult az ungvári nemzeti tanács, amely a nemzeti vagyon megvédésére, továbbá a lakosság vagyon- és személybiztonságára azonnal megalkotta a nemzetőrséget.” Ezzel szemben furcsa módon a megyei nemzeti tanács megalakulása elmaradt, mert a sajtó tudomása szerint „a vármegyéhez valamely okból nem érkezett meg a Magyar Nemzeti Tanács alakulásra való felhívása”. A helyzet orvoslására „a késői alakulás helyett [...] jobbnak látszott a már meglevő városi nemzeti tanácsba tagokat küldeni”. Sorra alakultak az új pártok: az Ung megyei Nemzeti Szociáldemokrata Szervezet, az ungvári Nemzetközi Szociáldemokrata Párt, az Ungvári Függetlenségi Párt, az Ungvári

Polgári Radikális Párt, a Károlyi-párt helyi tagozata. A Nemzeti Szociáldemokrata Szervezet tagokat akart delegálni a Nemzeti Tanácsba, ám elutasították azzal, hogy „keresztényszocialisták (melynek szabályai szerint ez a szervezet alakult) nincsenek a kormányban, tehát annak itteni szervében sincs helyük”. Később Gaar Iván, a szervezet elnöke kijelentette, hogy „a nemzeti tanács törvénytelen alakulat, amennyiben önmagát nevezte ki és nem a nép

választotta meg, mint ahogy ez mindenütt az országban történt”. Az egymás közti viták inkább előtérben voltak, mint az, hogy időközben a kormány előkészítette és törvénybe foglalta a ruszin autonómiát. Az ungvári magyar sajtó nem reflektált arra, hogy a város egy autonóm terület – Ruszka Krajna – részévé vált volna.

Egyetlen kérdés kerekedett minden más fölé: megszálják-e a „cseh-szlovákok” a várost vagy sem. Decemberben egyre több hír szólt erről. Az életminőség érezhetően megváltozott. A rendőrség elrendelte, hogy a boltok reggel 6-tól 16 óráig, a „nyilvános étkező helyiségek”, szórakozó- és mulatóhelyek este 9-ig tarthatnak nyitva, magánlakásokban este 10 óra után nem maradhat olyan vendég, akinek ott-tartózkodása „a szokásos vendéglátás körön kívül esik”, takarékoskodni kell a villamos energiával és a tüzelőanyaggal. Falragaszok hirdették a kötelező ruhabeszolgáltatást, ami alól azok mentesültek, akiknek 6-6 darabnál kevesebb nadrágjuk, kabátjuk, cipőjük, 12-12-nél kevesebb ingük, fehérneműjük van. „A ruhákat szegény leszerelő katonák kapják.” Ugyanakkor szétosztották és kiárusították a katonai raktárak „közszükségleti cikkeit”. E körül bonyodalom és felzúdulás is keletkezett annak következtében, hogy Legeza Pál főispán-kormánybiztos sürgősen távozott a városból, és a művellet felügyeletére Bánóczy Béla vármegyei főjegyzőt jelölte ki. Az emberek tüntettek Bánóczy mellett és ellen. A Szociáldemokrata Párt legfőbb kifogása az volt, hogy „arisztokratikus felfogása közismert, veszélyezteti a bizottság szociális működését”.

A karácsonyt az jelezte, hogy ez alkalmából az emberek fejenként 25 dkg cukrot kaptak, a görög katolikus ünnepre pedig gyertyát, szappant és rumot ígértek a lakosságnak. Ellenben elmaradt a karácsonyi éjféli mise, a város területén a betlehemi járás, az egész megyében rendkívüli állapot lépett életbe. Az idegen hadsereg közeledtére nem alakult ki érezhető félelem, legfeljebb ijesztgetés, amikor a *Határszéli Újság* az alábbi meghökkentő módon számolt be Kassa megszállásáról: „Sajnos, hogy a mieink zavarása és nagymérvű fosztogatása állította az elé a megoldás elé Kassa város vezetését, hogy a csehek bevonulását a legsürgősebben kérje. [...] A cseh csapatok különben énekszóval, vígan vonultak végig a városon és csakhamar helyreállították a rendet.” Ugyanebben a lapszámban az első oldalon felhívás is megjelent *A csehekhez* címmel. Ebben ezt olvassuk: „Csehszlovákok! Lehet, hogy pár nap múlva itt lesztok. Úgy halljuk, parancsotok van reá, nem is Prágából, hanem Párisból, hogy megszálljátok városunkat is. [...] Kérünk tehát benneteket azon szeretet alapján, amelyet keresztény nép keresztény nép iránt érezni köteles, hogy e fegyverrel védjétek meg városunk minden polgárát kivétel nélkül és mi ígérjük, hogy ellenünk fordítani nem lesz okotok!” Közben az *Ungvári Közlöny* óvott a rémhírterjesztéstől: „Ma mindenkinek egy kötelessége van:

nyugalommal bevárni a fejleményeket. Aki okatlanul izgat és rémhíreket terjeszt: bűnt követ el a forradalom és a köztársaság ellen. A hazafiság azt követeli minden ungvári polgártól ma, hogy bizalommal és hidegvérrel várja az eseményeket.” Az újság szerint: „A békekonferencia elvben elfogadta a népek szövetségének megalakítására vonatkozó javaslatot. [...] Nem lesz titkos diplomácia és nem lesz háború!”

Ungvár megszállásának ceremóniája a következőképpen történhetett. A város lakossága, a „kíváncsi közönség” a Szobránci utcán (ma is így hívják) gyülekezett január 12-én délután. Egy idő után megjelent a polgárőrség is, hogy elejét vegye a rendzavarásnak. Ciaffi ezredes, „az ungvári megszálló csapat parancsnoka” „egy ungvári bérkocsin” érkezett délután fél három körül. Markovszky,

a rendőrkapitány és Szőke doktor, a városi orvos ment elé, utóbbi tolmács minőségében. A többiek a vármegyeház előtt váraakoztak: Berzevics István polgármester, a Ruszin Néptanács képviselőjében Suba Gyula kanonok, valamint két rendőrtiszt, a városi főjegyző és egy újságíró. Az ezredes, miután a vármegyeháza elé érkezett, kiszállt a kocsiból, s ha hihetünk a tudósításnak, „az egész formalitás”, mármint a város átadása, „csupán pár percig tartott”. A beszélgetés olasz nyelven folyt az orvos tolmácsolásával, majd a végén az ezredes németül szólt a segédjéhez. „Az ezredes megjelenése és modora a jelenlévőkre igen jó hatással volt. Kifogástalan katona és előzékeny úriember hatását keltette mindenkinben.” Közben érkezett egy-egy tiszt, kocsin, vagy jöttek tisztek lovakon, a katonaság azonban három után érte el a város szélét. A tolongó tömegen keresztül meneteltek a vármegyeháza előtti térhez, énekelve. Olasz egyenruhában voltak. A térről a kaszárnyákba vonultak. A tömeg egy része szétoszlott, de a másik része végigkísérte

őket a bejáratig. „Különben csend volt mindenütt. [...] Szétoszolva a városba négyes, ötös csapatokban jártak be az uccákat.”

1919 februárjától az újságokban megjelentek az első fehéren hagyott részek, a cenzori törlések, amelyek kisebb-nagyobb gyakorisággal állandósultak az elkövetkező két évtizedben. Bár volt, aki azt találgatta, mekkora marad Magyarország, a hétköznapi élet egyelőre nem a nagypolitikáról szólt. Rövidesen kiosztották a fél évre érvényes „hatósági könyvecskéket”, amelyekre az élelmszeradagok beszerezhetők voltak. Bizonytalanná vált a közlekedés, a „jelenlegi vonatjáráások menetrendje [...] teljesen megbízhatatlan”, különösen az Ungvár–Csap vonalon, azaz a határon át. A vasúti közlekedés teljes leállítás után február közepétől újraindult, ám csak az úgynevezett iskolavonat – az a járat, amely a gyerekeket szállította Csapról Ungvárra. Ladislav Moys, a „csehszlovák” zsupán felhívásban közölte: „Tudomásomra jutott, hogy a csapi iskolavonattal a tanulók magyarországi lapokat csem-

Cseh és magyar feliratok az üzletek ajtaján

pésznek be, amennyiben még egyszer erre rájönnek, az iskolavonatot kérlelhetetlenül beszüntetem.”

Moys feltűnése realizálta a közigazgatás szimbolikus átvételét. Titkára, Mihalkó János és „cseh tisztek” kíséretében jelent meg Ungváron a vármegyeházán, hogy átvégye a hivatalt Bánóczy Bélától, akit – emlékezzünk rá – a sebtében távozó Legeza főispán hagyott hátra, mint mindenes helyettesítő ügyintézőt. A helybeli lakosok által nem egyértelműen megítélt Bánóczy nem tette le a hivatali esküt az új államra, de kötelességszerűen még egybehívta a vármegyei tisztikart. Moys szlovákul, majd a jelenlevők tiltakozására magyarul szólította fel a tagokat az esküételre, egyelőre hiába.

Az emberek elsiratták Ady Endrét, „irodistanót”, „háztartáshoz értő leányt” kerestek, adtak-vettek, fuvaroztak, adakoztak, egy-két kultúregylet is hallatott magáról.

Egyetlen haláleset történt, amelynek azonban nincs közvetlen köze a megszálláshoz. Pós Lajost a nyílt utcán

Ungvár a harmincas években. Viszonylagos nyugalom a nemzetségek között, és a jelentős számú zsidó közösséget sem érte megkülönböztetés

ölték meg a megszálló katonák 1919. március 7-én, de nagy valószínűséggel azért, mert részegen randalírozott. Az elkövetkező két évtizedben a rá való hivatkozás lett a csehszlovák uralom egyik legfőbb jellemrajza. Az 1990-es években ismét kiemelkedett a homályból. A közfelfogásban valóságosabb történelemnek számított, mint az, hogy megtörtént a hatalomátvétel.

Az 1920-ban újjáéledő magyar sajtó észrevehetően megváltozott, kereste az új pózokat. Nemcsak híreket közölt, hanem bátorságot és okot érzett a véleménynyilvánításra, és a véglegesnek látszó helyzetben indokoltnak látta a bűnbakkeresést. A *Határszéli Újság*ból programszerűen kiemelhetők a fő tézisek. Magyar Bálint keresztényszocialista ünnepségen fogalmazta meg a magyarok számára új helyzetet: „Volt idő, amikor mikivülünk tulajdonképpen más nem is volt. Csináltuk a kultúrát, az ókor sötét éjjele után hirdettük a »szabadság«, »testvériség« eszméjét [...], de jött az ellenség és azt mondta: ő hozza az igazi szabadságot, ő hozza az igazi testvériséget, ő az igazi kultúrát.” A politikát a ruszinok csinálták, a magyarok csak oldalról szemlélődtek: „Szerettünk volna bele nézni abba a politikába, amelyet a ruszinok egy év óta folytatnak [...], fölkerestük a ruszin politika egyik képviselőjét, akitől egyes kérdéseinkre szíves felvilágosítást kértünk.” Megindult az események homályba veszése; már nem tudták, mikor is volt az az esemény, amihez egy

évvel korábban még a hatalomváltást kötötték: „Városunk, mint olyan utoljára akkor szerepelt a politikában, amikor azon a bizonyos ezerkilencszáztizenkilencediki januári vagy februári napon Moys zsupán megjelent a városházán.” És végül megjelent a sajtó hasábjain a bűnbakkeresés is. „[...] A volt Magyarország egyes népeit tulajdonképpen az tette államgyűlölökké és magyargyűlölökké, mert meggyűlöltek a magyar kormányok azon politikáját, amely a zsidókat az ő kárukra támogatta, erősítette, befolyáshoz engedte.” „Kell nekünk a minket megértő és bár saját jóvoltukért, de nem ellenünk, nem a mi kárunkra fáradozó zsidóság, amely zsidó vallása mellett magyarnak meri magát vallani, de nem kell nekünk a konjunktúra zsidóság és ennek segítségére sem reflektálunk, mert úgy sem lenne soha áldás és eredmény azon. Nem kell nekünk a bolsevikiekkel kacérkodó, nem kell nekünk [...] a zsidóság, hogy úton-útfélen hazug rágalmakat terjeszt a magyarországi állapotokról, [...] mi [...] ha talán kevesebben is, de becsülettel akarunk itt jogainkhoz jutni.” Sajátos módon a csehszlovák időszak két népszámlálásához kapcsolódóan a kortárs magyar visszhangok szerint a magyarság számának csökkenését nem a népszámlálás meghamisítása, hanem a zsidóság elkülönülése eredményezte. A Monarchia időszakával ellentétben Csehszlovákiában a zsidókat önálló nemzetiségnek tekintették.

Egyre-másra elvándoroltak az ungváriak: „Ismét szomorú emberek jöttek-mentek városunk utcáin az elmúlt napokban; készülődtek, búcsúztak [...]. Budapestre mentek.” Fontos motívum a mély keserűség: „Elmentem a temetőbe a magyarokhoz. [...] Ezek már ártalmatlan magyarok minden e világi élő nép számára, akikről nem kell félni a mai idők ingatag emberének. [...] A hajdani urakból koldusok lettek, más világszellem asztaláról életet tengetők.” Ezt a fajta siránkozást a trianoni béke vezeti át a megváltoztathatatlanság tudatosításából eredő új gondolkodás felé: „A trianoni béke ratifikálva van. A határok kölcsönösen el vannak ismervé. A légmentes elzárásra

nem látunk okot. Követeljük a kínai falak lebontását, amelyek bennünket szereteteinktől s anyagi érdekeinktől elválasztanak s követeljük legalább a postaforgalom megindítását.” Az új időszámítás elkezdődött.